

Conflictes, Àfrica i COVID-19

êc̃p̃ escola de cultura de pau

Josep Maria Royo Aspa

Investigador de l'Escola de Cultura de Pau de la UAB

Nº 14 / Novembre 2021

Apunts ECP de
Conflictes i Pau

Resum

El març del 2020 l'Organització Mundial de la Salut va declarar la COVID-19 com a pandèmia mundial que ha donat lloc a una crisi global de salut i multidimensional. Des de llavors, la resposta contra la COVID-19 ha esdevingut un escenari central a tot el món. Un any i mig després de l'inici de la pandèmia, encara no s'entreu un final: malgrat el ràpid desenvolupament de les vacunes –no exempt de polèmica– aquestes no estan igualment disponibles a tot el món, i els avenços positius a molts llocs es veuen enfosquits per la propagació de mutacions. Tot i que el continent africà no es va veure tan afectat per la pandèmia com molts inicialment temien, la malaltia ha tingut conseqüències molt greus en termes econòmics, polítics i socials. A més, aquesta pandèmia va emergir en un context internacional de fragilitat i inestabilitat prèvia vinculat, entre altres factors, als conflictes armats i les crisis sociopolítiques que assolaven el continent i que els darrers anys s'han anat agreujant. L'any 2020 es van registrar a nivell mundial 34 escenaris de conflictivitat armada, 15 dels quals van transcórrer a Àfrica. Molts d'aquests escenaris han patit un deteriorament en la situació de seguretat els darrers anys, afectant greument les poblacions civils i generant importants crisis humanitàries, situació agreujada en diversos casos per la resposta a la pandèmia i els reptes i dèficits de governabilitat previs.

El març del 2020 l'Organització Mundial de la Salut va declarar la COVID-19 com a pandèmia internacional que ha donat lloc a una crisi global de salut i multidimensional. Des de llavors, la lluita contra la COVID-19 ha esdevingut un escenari central a tot el món. Un any i mig després de l'inici de la pandèmia, encara no s'entreu un final: malgrat el ràpid desenvolupament de les vacunes –no exempt de polèmica– aquestes no estan igualment disponibles a tot el món, i els avenços positius a molts llocs es veuen enfosquits per la propagació de mutacions. Tot i que el continent africà no es va veure tan afectat per la pandèmia com molts inicialment temien, la pandèmia ha tingut conseqüències molt greus en termes econòmics, polítics i socials. A més, aquesta pandèmia va emergir en un context internacional de fragilitat i inestabilitat prèvia vinculat, entre altres factors, als conflictes armats i les crisis sociopolítiques que assolaven el continent, que els darrers anys s'han anat agreujant.¹

Tal com hem assenyalat prèviament, malgrat la comparativament limitada incidència de la pandèmia al continent –les explicacions diverses de les quals inclouen la joventut de la població, la ràpida reacció davant la propagació a Àsia i Europa que va portar a un tancament inicial de fronteres; l'experiència acumulada en la gestió de malalties infeccioses prèvies com l'ebola a determinats països; la compra centralitzada de tests i material; o la menor capacitat de detecció de persones

1. L'Escola de Cultura de Pau defineix com a conflicte armat com a "tot enfrontament protagonitzat per grups armats regulars o irregulars amb objectius percebuts com a incompatibles en què l'ús continuat i organitzat de la violència: a) provoca un mínim de 100 víctimes mortals en un any i/o un greu impacte al territori (destrucció d'infraestructures o de la naturalesa) i la seguretat humana (ex. població ferida o desplaçada, violència sexual i de gènere, inseguretat alimentària, impacte en la salut mental i en el teixit social o disrupció dels serveis bàsics); b) pretén aconseguir objectius diferenciables dels de la delinqüència comuna i normalment vinculats a: demandes d'autodeterminació i autogovern, o aspiracions identitàries; oposició al sistema polític, econòmic, social o ideològic d'un Estat o a la política interna o internacional d'un govern, cosa que en tots dos casos motiva la lluita per accedir o erosionar el poder; o control dels recursos o del territori". Considera tensió "aquella situació en què la persecució de determinats objectius o la no satisfacció de certes demandes plantejades per diversos actors comporta alts nivells de mobilització política, social o militar i/o un ús de la violència amb una intensitat que no assoleix la d'un conflicte armat, que pot incloure enfrontaments, repressió, cops d'Estat, atemptats o altres atacs, i l'escalada dels quals podria degenerar en un conflicte armat en determinades circumstàncies. Les tensions estan normalment vinculades a: a) demandes d'autodeterminació i autogovern, o aspiracions identitàries; b) l'oposició al sistema polític, econòmic, social o ideològic d'un Estat, o a la política interna o internacional d'un Govern, cosa que en tots dos casos motiva la lluita per accedir o erosionar el poder; o c) al control dels recursos o del territori".

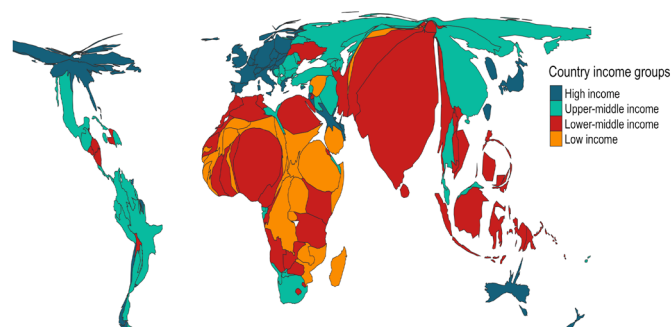
infectades, etc.– aquesta ha tingut múltiples efectes a la regió al sud del Sàhara. Segons l'Africa Centre for Disease Control and Prevention de la Unió Africana (UA) (Africa CDC), al continent s'han comptabilitzat gairebé 8,5 milions de casos, dels quals han mort 217.483 persones i se n'han recuperat 7.868.860, alhora que s'han realitzat gairebé 76 milions de tests. Africa CDC també estima que només el 5,23% de la població africana hauria rebut la pauta completa de la vacuna a data del 20 d'octubre del 2021.²

Aquesta distribució desigual de les vacunes ha produït diferències notòries en la capacitat dels països per inocular les poblacions.³ El mapa següent mostra una projecció cartogràfica on la massa terrestre reflecteix el nombre absolut de persones no vacunades –no vacunades en el sentit que encara no han rebut una sola dosi, segons les darreres dades disponibles de població vacunada a nivell mundial.

La majoria de les persones no vacunades es troben a països d'ingressos baixos i mitjans baixos (lower-middle-income i low-income countries, LMICs i LICs), tal com s'observa al mapa 1. Si es divideixen les dades de persones no vacunades segons les subregions del Banc Mundial (BM), Àfrica Subsahariana lidera el rànquing mundial amb un nombre més gran de persones no vacunades, amb 1.108 milions (incloent-hi els menors de 12 anys) d'un total estimat de 1.122 milions de persones el 2021, seguit pel sud d'Àsia.

Mapa 1. La població no vacunada

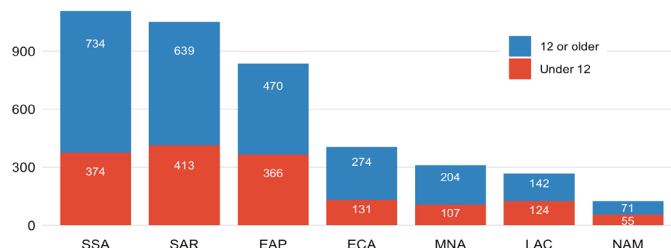
La massa terrestre és igual al nombre absolut de no vacunats (proyección EPSG 3410 d'igual àrea transformada)

Font: Schellekens (2021); OWID; WPP. Actualitzat el 19/10/21, a pandem-ic.com

Gràfic 1. La població no vacunada per regions del Banc Mundial

Nombre de població no vacunada (en milions)

Font: Schellekens (2021); OWID; WPP. Actualitzat el 19/10/21, a pandem-ic.com

Nota: Agregació: classificació regional del Banc Mundial. Acrònims: EAP: East Asia & Pacific; ECA: Europe & Central Asia; LAC: Latin America & Caribbean; MNA: Middle East & North Africa; NAM: North America; SAR: South Asia; SSA: Sub-Saharan Africa. Globalment, 4.105 milions de persones no estan vacunades (2.535 milions de 12 o més anys i 1.570 milions menors de 12 anys). S'assumeix que els menors de 12 anys no han estat vacunats per qüestions d'elegibilitat.

Encara que el continent africà no es va veure tan afectat per la pandèmia com molts inicialment temien, la pandèmia ha tingut conseqüències molt greus en termes econòmics, polítics i socials, i va emergir en un context de fragilitat i inestabilitat prèvia vinculat a la situació de conflictivitat que s'ha agreujat els darrers anys

Segons la divisió subregional de l'ONU, la majoria de la població no vacunada es troba actualment a la subregió del sud d'Àsia, seguida de prop per altres regions d'Àsia i Àfrica.

A més de la inequitable distribució i accés a les vacunes que ha patit el continent africà, cosa que ha tingut el seu impacte en matèria de salut pública, econòmica i social, també la prevalença de la pandèmia ha generat altres impactes a les seves societats. Per exemple, l'informe de l'Índex Ibrahim⁴ va assenyalar la reculada patida en termes de governança de la progressió positiva de l'última dècada, mentre que Amnistia Internacional⁵ va recollir com governs africans havien recorregut a l'ús de força excessiva a l'hora

de la implementació de les mesures excepcionals per evitar la propagació de la pandèmia, i realitzat arrestos o detencions arbitràries, restriccions a l'espai cívic i negació general del dret per buscar asil. Tot i que les respostes dels Estats per contenir la pandèmia de la COVID-19 han estat diverses, en general els governs s'han vist obligats a prendre mesures excepcionals que en alguns casos han inclòs la restricció de manera desproporcionada dels drets a la llibertat de reunió i llibertat d'expressió, instrumentalitzant políticament la situació d'excepcionalitat per reprimir protestes socials i contenir moviments opositors, tal com ha

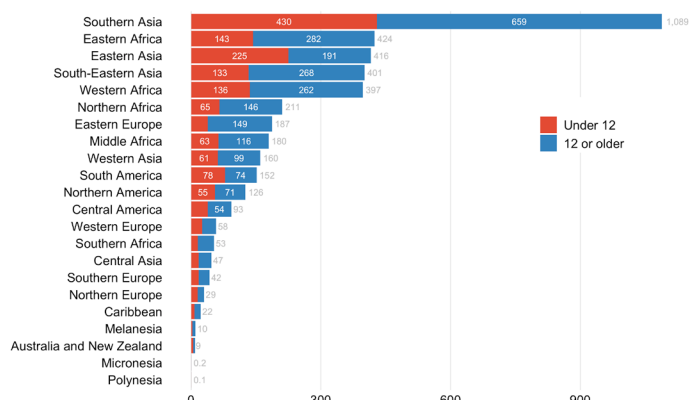
2. Dades actualitzades a 26 d'octubre de 2021. Africa CDC COVID-19 Dashboard [en línia]. Darrera visita el 27/10/21.

3. Pandem-ic, Mapping the Unvaccinated World, 20 d'octubre de 2021.

4. Mo Ibrahim Foundation, 2020 Ibrahim Index of African Governance, 2020.

5. Amnesty International, Covid-19 Crackdowns. Police Abuse and the Global Pandemic. AI, 2020. Disponible en línia. Darrera visita el 30/12/2020.

Gràfic 2. La població no vacunada per subregió de l'ONU
Nombre de població no vacunada (en milions)

Font: Schellekens (2021); OWID; WPP. Actualitzat el 19/10/21, a pandem-ic.com

Nota: Agregació: 22 subregions de l'ONU. Globalment, 4.105 milions de persones no estan vacunades (2.535 milions de 12 o més anys i 1.570 milions menors de 12 anys). S'assumeix que els menors de 12 anys no han estat vacunats per qüestions d'eleligibilitat.

passat en diversos contextos.⁶ Al va denunciar que en molts contextos, les autoritats van aprofitar el marc d'excepció per adoptar mesures punitives i coercitives que han generat violacions als drets humans, alhora que han dividit societats i no han servit per abordar la crisi sanitària.⁷

En aquest sentit, durant l'any 2021 s'han produït diversos fets que podrien contribuir a aquest preocupant canvi de tendència en termes de governança que podrien guardar relació amb les conseqüències derivades de la pandèmia pel que fa al debilitament dels governs civils al continent i la resposta regional i internacional. Si amb la refundació de la UA el 2002 es va fer un pas molt significatiu amb el no reconeixement dels canvis de govern sorgits de cops d'Estat al continent, contribuint a consolidar l'auge de democràcies multipartidistes a l'Àfrica i la seva consolidació –tendència no exempta de reptes i riscos– en els darrers anys s'ha produït una reculada en aquesta progressió positiva de la darrera dècada tal com assenyalava l'informe de l'Índex Ibrahim,⁸ que s'està veient enfortida per la proliferació de cops d'Estat durant el 2021 i les túbies condemnes i la inacció per part de la UA i la comunitat internacional cap als nous governs

Segons dades del BM, Àfrica Subsahariana lidera el rànquing mundial amb un nombre més gran de persones no vacunades, amb 1.108 milions d'un total estimat de 1.122 milions de persones el 2021

militars, respostes que contribueixen a refermar-los com a alternativa a una situació de crisi multifacètica vinculada a la COVID-19 que els governs civils han tingut greus dificultats a tallar. Només durant l'últim any s'han produït, per part d'elements castrenços, quatre cops d'Estat efectius a l'Àfrica Subsahariana (més dos intents al Níger i al Sudan mateix) que amenacen de revertir el procés de democratització del continent.⁹ A Guinea (setembre) posant fi a un controvertit tercer mandat sortit d'eleccions poc creïbles d'un president impopular, Alpha Condé. A Mali, després d'un primer motí el 2020 i el fracàs el 2021 de la transició democràtica boicotejada pels mateixos militars. Al Txad (abril), per assegurar la continuïtat del poder de l'elit després de la mort del president Idriss Deby, quan el seu fill va prendre el poder sense passar per la Constitució. I els últims dies, el Sudan, truncant una esperançadora transició que estava travessant el país des de la caiguda del president Omar al-Bashir el 2019.

Violència en contextos de conflictivitat armada

Si bé la UA s'havia compromès l'any 2013 a posar fi a totes les guerres presents al continent per a l'any 2020 sota el lema "Silenciar les armes el 2020", els escenaris de conflictivitat armada segueixen estant presents al continent, i la pandèmia ha contribuït a la seva prolongació. En aquest sentit, la UA va decidir el desembre del 2020 prorrogar aquesta iniciativa fins al 2030, i la va complementar amb el Full de Ruta Mestra de la UA de Mesures Pràctiques per Silenciar les Armes a l'Àfrica per al 2020, el propòsit del qual era abordar els múltiples factors que determinen la interrelació entre el desenvolupament sostenible i els conflictes, com ara la mala governança i les inequitats socioeconòmiques. En centrar-se en aquesta interrelació, la iniciativa reconeixia que cal superar els conflictes per fer realitat el desenvolupament sostenible i la visió de l'Agenda 2063. Tot i que l'ONU ha fet un esforç notable per donar prioritat a la prevenció dels conflictes i el sosteniment de la pau per tal d'eliminar els obstacles més grans per a la implementació de l'Agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible i l'Agenda 2063 de la UA, la situació ha continuat agreujant-se al continent.

6. Royo Aspa, Josep Maria, Murias Morcillo, Celia, Navarro Milián, Iván, "Estat dels drets humans a l'Àfrica subsahariana: avenços, vulneracions i reptes pendents en temps de pandèmia", a Revista IDEES, Núm.50, 10 de març de 2021.

7. Amnesty International, 2020, op. cit.

8. Mo Ibrahim Foundation, 2020. op. cit.

9. Alamillos, Alicia, "Cuatro golpes de Estado en 2021, ¿qué está pasando en el África poscovid?", El Confidencial, 25 d'octubre de 2021.

En aquest sentit, les llibertats polítiques i socials a l'Àfrica subsahariana han estat condicionades pels escenaris de conflictivitat armada, així com pels processos transicionals al continent.¹⁰ Segons l'Escola de Cultura de Pau, l'any 2020 es van registrar a nivell mundial 34 escenaris de conflictivitat armada, 15 dels quals van transcórrer a l'Àfrica, molts dels quals han patit un deteriorament en la situació de seguretat els darrers anys, afectant greument a les poblacions civils i generant importants crisis humanitàries.¹¹ En paral·lel, dels 95 escenaris de tensió i crisi sociopolítica que van tenir lloc al món identificats per l'Escola de Cultura de Pau, 38 van transcórrer a l'Àfrica. Alhora, la majoria d'aquests escenaris de violència que van tenir lloc a l'Àfrica s'han caracteritzat per greus vulneracions dels DDHH, incloent-hi denúncies de possibles crims de guerra i lesa humanitat, com el cas de la regió etiòp de Tigré. D'altra banda, també cal destacar que la regió subsahariana es troba immersa des de fa anys en profunds canvis polítics, sovint liderats per una societat civil on el paper de joves i les organitzacions de dones està sent central. A països amb règims històricament tancats, com és el cas d'Angola, Etiòpia, Gàmbia, República Democràtica del Congo (RDC) o Sudan, s'estan experimentant importants processos de reformes, si bé les herències dels règims anteriors encara perduren i els riscos són evidents, com s'ha posat de manifest a Etiòpia (conflicte a Tigré des del novembre del 2020) o al Sudan (intent de cop d'Estat el setembre del 2021 culminat a l'octubre). Per contra, a altres països, l'espai polític ha patit deterioraments, com Tanzània, Senegal o Uganda. Alhora, l'extensió en els darrers anys dels mandats presidencials –a països com Burundi, Camerun, Costa d'Ivori, Guinea, Ruanda, República del Congo, RDC, Uganda o Togo¹² està generant crisis de governabilitat al continent, així com està produint múltiples protestes socials que estan sent reprimides amb duresa per les forces de seguretat.

La crida global al cessament al foc, realitzat el 23 de març de 2020 pel secretari general de l'ONU, António Guterres, a totes les parts en conflicte al món per tal de fer front a la pandèmia ocasionada pel coronavirus, si bé va

ser secundat inicialment per alguns Estats africans, així com per diversos actors subestats, ¹³ no va aconseguir aturar la violència, generant fins i tot que diferents actors augmentessin la seva participació en conflictes en curs, ¹⁴ ni va tenir cap impacte en la reducció dels llindars de violència, tal com també va recordar el Peace Research Institute of Oslo (PRIO).¹⁵ Així mateix, ni l'aprovació per unanimitat de la resolució 2532 de 2 de juliol de 2020 per part del Consell de Seguretat de l'ONU, en què es ratificava la crida al cessament al foc del secretari general de l'ONU de 23 de març, va tenir repercussions sobre el terreny. Per exemple, segons el centre de recerca Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), les milícies comunitàries a l'Àfrica oriental i occidental van participar en un 70% més d'esdeveniments violents que abans de la pandèmia, si bé el centre va destacar la importància de no "atribuir aquests canvis únicament al coronavirus".¹⁶ Grups armats com al-Qaida, al-Shabaab o ISIS van anunciar la seva no adhesió a la crida, i fins i tot van fer una crida per incrementar les accions armades.

Posteriorment, el 26 de febrer de 2021, el Consell de Seguretat de l'ONU va aprovar per unanimitat la resolució 2565, en què es posava de manifest que els conflictes armats podien estar exacerbant la pandèmia de COVID-19 i que, a la inversa, la pandèmia podria exacerbar les conseqüències humanitàries negatives dels conflictes armats, així com les desigualtats. En conseqüència, va fer una nova crida per assolir una pausa humanitària duradora, àmplia i sostinguda per facilitar, entre altres activitats, el lliurament i la distribució equitatives, segures i sense traves de les vacunes contra la COVID-19 a les zones de conflicte armat, a facilitar l'accés al personal humanitari, a la protecció i la seguretat, amb l'objectiu de facilitar el lliurament d'ajuda humanitària. Això no obstant, el fet que aquesta crida excloués les operacions militars dirigides contra ISIS, al-Qaida i el Front Al-Nusra, i totes les altres persones, grups, empreses i entitats associats amb les xarxes d'al-Qaida o ISIS, així com altres grups designats pel Consell de Seguretat de l'ONU com a "terroristes", va limitar enormement la possibilitat d'assolir aquesta pausa humanitària en nombrosos

Segons la Mo Ibrahim Foundation i l'Escola de Cultura de Pau, el continent africà fou l'únic a nivell mundial en el qual es va agreujar de forma pràcticament generalitzada la situació de violència i conflictivitat armada entre els anys 2019 i 2020

10. Royo, Josep Maria, Morcillo, Celia Murias, Navarro, Iván, 2021, op. cit.

11. Escola de Cultura de Pau, *Alerta 2021! Informe sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz*, Icaria, Barcelona, 2021.

12. Vegi's, entre d'altres, Africanews, "African presidents resist term limits: Guinea, Burundi, Cameroon, Rwanda, Uganda", 21 d'octubre de 2019; Zounmenou, David, "Third terms for presidents of Côte d'Ivoire and Guinea must be stopped", ISS, 30 de setembre de 2020; BBC, "Togo's Faure Gnassingbé 'wins re-election' amid fraud protest", 24 de febrer de 2020; BBC, "Uganda's long-time leader Yoweri Museveni declared election winner", 17 de gener de 2021; Fisayo-Bambi, Jerry, "Cameroon's president Paul Biya begins new seven-year term", Africanews, 6 de novembre de 2018.

13. Vegi's Escola de Cultura de Pau, *Ceses de hostilitats en tiempos de COVID-19*, Apunts ECP de Conflictes i Pau, N°7, 2020.

14. United Nations, *Despite Calls for Ceasefire amid COVID-19 Pandemic, Unabated Fighting Could Push Libya to New Depths of Violence, Acting Special Representative Warns Security Council*, New York: United Nations, 2020.

15. Aas Rustad, Siri; Methi, Fredrik; Mokleiv Nygård, Håvard; Clayton, Govinda, *The Strategic Use of Ceasefires in the Coronavirus Crisis*, PRIO/ETH Zürich, PRIO Paper, 2020.

16. ACLED, *A Great and Sudden Change*, 2020.

contextos. Segons el Regne Unit, país que va presentar la resolució, 160 milions de persones es podien veure excloses del procés de vacunació a nivell global per viure a una zona de conflicte.¹⁷

A l'Àfrica, els conflictes armats més greus del 2020 van ser els que van afectar el Camerun, RDC, Líbia, Mali i la regió del Sahel Occidental, la regió del Llac Txad, Somàlia i el Sudan del Sud, que van causar més de 1.000 víctimes mortals a cadascun d'ells, als quals s'afegeix el conflicte armat a la regió etiòp de Tigré a causa de l'escalada de la situació des del novembre del 2020, així com el conflicte al nord de Moçambic, pel greu deteriorament durant l'any 2020. Aquests casos van superar àmpliament el miler de morts l'any, com la regió de Sahel Occidental, sent l'any més mortífer per part dels grups gihadistes, que haurien produït un estimat de 4.250 morts, cosa que significa un augment del 60% en relació al 2019; o Somàlia, amb més de 2.000 morts aquest any. La majoria d'aquests contextos de violència i inestabilitat són conflictes de llarga durada a excepció dels casos d'Etiòpia, el Camerun, la regió del Sahel Occidental o Moçambic, iniciats en els darrers anys, encara que les arrels i les causes profundes d'aquests conflictes es remunten a dècades.

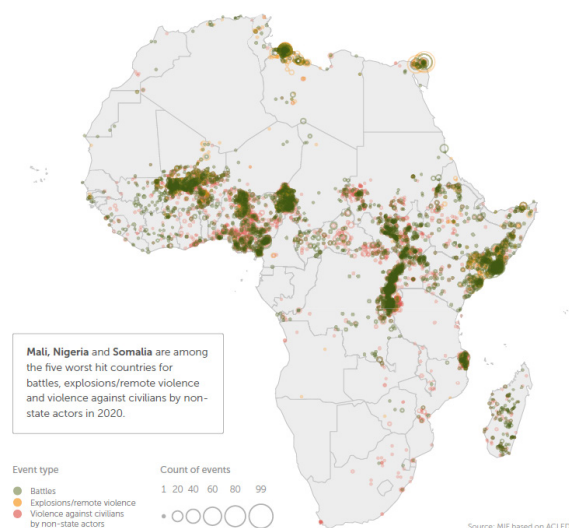
Segons la Mo Ibrahim Foundation¹⁸ a partir d'informacions d'ACLED, i segons l'Escola de Cultura de Pau, el continent africà va ser el principal on es va agreujar de forma pràcticament generalitzada la situació de violència i conflictivitat armada entre els anys 2019 i 2020, tal com mostren les taules següents en relació amb els principals conflictes armats del continent. En xifres globals, pel que fa als enfrontaments, es va produir un

Tabla 1. Conflictes armats a l'Àfrica el 2020*

Burundi -2015-
Camerun (Ambazonia / províncies Nord-oest i Sud-oest) -2018-
Etiòpia (Tigré) -2020-
Líbia -2011-
Mali (nord) -2012-
Moçambic (nord) -2019-
RCA -2006-
RDC (est) -1998-
RDC (est-ADF) -2014-
Regió Llac Txad (Boko Haram) - 2011-
Regió Sahel Occidental -2018-
Somàlia -1988-
Sudan (Darfur) -2003-
Sudan (Kordofán Sud i Nil Blau) -2011-
Sudan del Sud -2009-

* S'hi inclou entre guions la data d'inici del conflicte armat. Font: Escola de Cultura de Pau, 2021.

Mapa 2. Conflictes armats a Àfrica: enfrontaments, explosions/violència remota i violència contra civils per actors armats no estatals (2020)

Font: Mo Ibrahim Foundation a partir d'ACLED, 2020.

Tabla 2. Enfrontaments, explosions i violència contra la població civil el 2020

Country	Number of events in 2020	% of all battle events in Africa in 2020	% change from 2019
Somalia	1403	21.5	+24.0
DR Congo	1186	18.2	+65.4
Nigeria	844	12.9	+54.9
Mali	424	6.5	+129.2
Cameroon	386	5.9	+63.6

Five African countries with the most explosions/remote violence events (2020)

Country	Number of events in 2020	% of all explosions/remote violence events in Africa in 2020	% change from 2019
Libya	706	32.2	+22.8
Somalia	554	25.3	-10.8
Egypt	279	12.7	-7.6
Nigeria	220	10.0	+152.9
Mali	134	6.1	+26.4

Five African countries with the most violence against civilians by non-state actors events (2020)

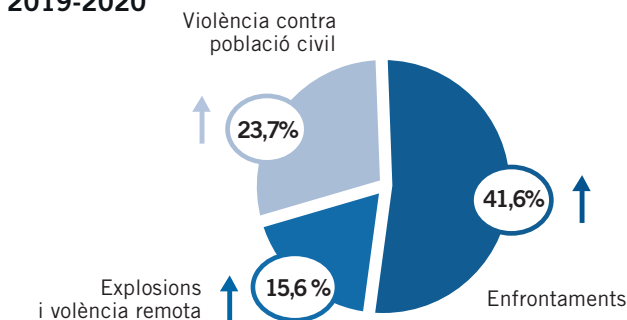
Country	Number of events in 2020	% of all violence against civilians by non-state actors events in Africa in 2020	% change from 2019
DR Congo	1037	18.3	+27.1
Nigeria	965	17.0	+56.9
Cameroon	395	7.0	+29.1
Mali	386	6.8	+38.4
Somalia	347	6.1	-20.2

Font: Mo Ibrahim Foundation a partir de ACLED, 2020

17. Mo Ibrahim Foundation, *COVID-19 in Africa One Year On: Impact and Prospects*, juny de 2021.

18. *Ibidem*

Gràfic 3. Evolució de la conflictivitat a l'Àfrica, 2019-2020

Font: ACLED, 2020

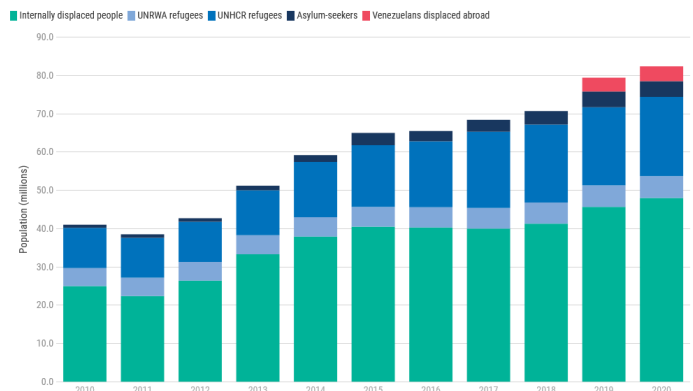
increment del 41,6%; pel que fa a explosions i violència remota, un 15,6%; i un 23,7% quant a violència contra la població civil per part dels actors armats no estatals.¹⁹

Impactes en les poblacions

Engeneral, els conflictes armats a l'Àfrica Subsahariana van provocar múltiples impactes als territoris en què transcorrien, greus vulneracions dels DDHH a la població civil i del Dret Internacional Humanitari (DIH). Nigèria, en el marc del conflicte a Llac Txad, va continuar sent el país on la pràctica de guerra de segrestos i desaparició de civils havia provocat la xifra més elevada de persones que seguien desaparegudes a tot Àfrica l'any 2020, augmentant a 23.000, xifra que representa només els casos documentats pel CICR, ja que la xifra real podria ser molt superior.²⁰ Nigèria és un dels països a escala global amb un nombre més gran de població desapareguda com a conseqüència de la violència i el conflicte armat que té lloc al nord-est del país. Al conjunt del continent africà set països afectats per greus conflictes armats com són Nigèria, al costat del Camerun (1.567 persones desaparegudes), Etiòpia (3.300), Líbia (1.600), RDC (1.800), Somàlia (2.600) i Sudan del Sud (5.000) representen el 82% de les 44.000 persones desaparegudes al conjunt del continent el 2020, i tots han experimentat un increment de registres de persones desaparegudes a la primera meitat del 2020.

Així mateix, pel que fa a altres impactes o estratègies de guerra, actors armats estatals i no estatals van

Gràfic 4. Desplaçament forçat global a mitjans de 2021

Font: UNHCR, 2021

continuar perpetrant violència sexual i de gènere contra població civil, dones i nenes de manera significativa. Si bé la major part dels perpetradors de la violència sexual eren actors no estatals, també es va verificar que havien perpetrat violència sexual Forces Armades nacionals, policia o altres actors de seguretat a països com la RDC, Somàlia, Sudan i Sudan del Sud. L'informe del secretari general de l'ONU sobre la protecció dels civils va subratllar que la situació global era tràgicament similar a la de fa 20 anys, i que seguien afrontant impactes a curt i llarg termini.²¹

Segons dades extretes de l'informe anual de l'Alt Comissionat de Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR) publicat a mitjans del 2021, a finals del 2020 hi havia al món 82,4 milions de persones desplaçades internes, cosa que significa gairebé 3 milions més que el any anterior (79,5 milions el 2019) i pràcticament 12 respecte al 2018 (70,8 milions). D'aquestes, 48 milions eren persones desplaçades internes (45,7 el 2019 i 41,3 el 2018), mentre que 26,4 milions eren persones refugiades (29,6 el 2019 i 25,9 el 2018).

Les causes del desplaçament forçat remetent principalment a l'impacte dels escenaris de conflictivitat armada, així com a diversos tipus de desastres naturals vinculats a l'emergència climàtica. De manera específica, a l'Àfrica subsahariana, la RDC continua ocupant el primer lloc en població desplaçada al continent dels darrers anys (6,1 milions a finals de 2020, que inclouen 5,2 milions de desplaçats interns, 800.000 refugiats i 100.000 sol·licitants d'asil), seguit per Somàlia (3,9

19. Ibid.

20. ICRC, "Africa: 44,000 people registered as missing on the continent, nearly half of them children", 26 d'agost de 2020.

21. Escola de Cultura de Pau, *Alerta 2020! Informe sobre conflictes, drets humans y construcció de pau*, Icaria Editorial. Barcelona, 2020.

milions, que inclouen 3 milions de desplaçats, 800.000 refugiats i 100.000 sol·licitants d'asil), Sudan del Sud (3,8 milions, que inclouen 2,2 milions de refugiats, 1,6 milions de desplaçats), Etiòpia (2,7 milions de desplaçats), Nigèria (2,6) i el Sudan (2,6 milions). Alguns d'aquests països ocupen els primers llocs de desplaçament a nivell global, com ara RDC, Somàlia i Sudan del Sud.²² Les zones del continent en què es van produir nous moviments forçats de població durant el 2020 van ser la regió de Sahel Occidental, amb prop de 750.000 persones desplaçades per la violència, la regió etiòp de Tigré, on unes 120.000 persones havien buscat refugi a la veïna Sudan fugint del clima de violència²³ i Moçambic, on centenars de milers de persones van fugir de les accions dels grups armats i els cossos de seguretat al nord del país. Somàlia és un exemple paradigmàtic en aquest sentit, ja que dels 3,9 milions de desplaçats interns que hi havia el 2020, prop d'un milió de persones es van desplaçar el 2020 com a conseqüència de desastres naturals i 300.000 persones més com a conseqüència directa del conflicte, segons IDMC.²⁴

El 20% dels atacs contra personal sanitari a l'Àfrica van ser causats com a reacció a les mesures de salut pública vinculades a la COVID-19 o directament van afectar la resposta sanitària relacionada amb la pandèmia

També és significatiu assenyalar que a múltiples escenaris de conflictivitat armada es van produir denúncies d'organismes de DDHH acusant les forces de seguretat de l'Estat de cometre execucions extrajudicials i crims de guerra. A Nigèria, AI va denunciar que tant Boko Haram com les Forces Armades nigerianes havien comès crims de guerra i possibles crims de lesa humanitat. Segons els càlculs, des de l'any 2011, en el context de la guerra contra Boko Haram, almenys 10.000 persones han mort sota custòdia de les forces de seguretat de l'Estat.²⁵ A Moçambic, també es van registrar acusacions contra membres de les forces de seguretat per la seva suposada implicació en violacions dels drets humans, tortures, participació en assassinats indiscriminats, execucions extrajudicials. Organismes com Human Rights Watch (HRW), la Comissió Nacional de Drets Humans o AI van sol·licitar al Govern una investigació independent i imparcial sobre episodis de tortures i altres greus violacions als DDHH presumptament comeses per les forces de seguretat a Cabo Delgado.²⁶ A la regió etiòp de Tigré diferents organitzacions internacionals de defensa dels DDHH i mitjans de comunicació que van

poder accedir després de l'aixecament del bloqueig el febrer del 2021 van alertar de possibles crims de guerra i contra la humanitat, entre elles l'ús de violència sexual per part de les tropes etiòps i eritrees.²⁷ Amnistia Internacional va denunciar a l'agost del 2021 la comissió de violacions i altres actes de violència sexual de forma generalitzada per les forces combatents afins al Govern etiòp (Exèrcits d'Etiòpia i d'Eritrea, la Policia Especial de la regió d'Amhara, i Fano, una milícia amhàrica).²⁸ La violació i la violència sexual s'han utilitzat com a arma de guerra per infligir un dany físic i psicològic persistent a les dones i nenes a Tigré, amb l'objectiu de degradar-les i deshumanitzar-les, segons Amnistia Internacional. També a la regió del Sahel Occidental, a la zona de la triple frontera entre Mali, Níger i Burkina Faso, coneguda com a Liptako-Gourma, durant l'any es van produir diferents informes que van assenyalar les forces de seguretat dels tres països de cometre violacions als DDHH en el marc de la denominada "guerra antiterrorista". A Burkina Faso, el Parlament va aprovar una controvertida legislació que permet a l'Exèrcit utilitzar voluntaris civils en la lluita contra els grups armats. La mesura va ser qüestionada per organitzacions de DDHH a causa de les diferents denúncies que pesen sobre l'Exèrcit burkinès d'abusos i de violació als DDHH. L'Observatori per a la Democràcia i els Drets Humans al país, va assenyalar en un informe el juny del 2020, que les Forces Armades havien estat responsables de la mort de 588 civils en el context de les accions antiterroristes. També els Exèrcits de Mali i Níger van ser acusats per part de la missió de l'ONU al Mali (MINUSMA), de cometre crims de guerra en les seves operacions.

En paral·lel, el 2020 es van constatar nombrosos atacs contra el personal sanitari a 28 països del continent africà. Segons la Mo Ibrahim Foundation a partir de dades d'ACLED, el 42,1% de tots els atacs a nivell global contra personal sanitari van tenir lloc a Àfrica, i pràcticament el 20% dels atacs contra personal sanitari a Àfrica van ser causats com a reacció a les mesures de salut pública vinculades a la COVID-19 o directament van afectar la resposta sanitària relacionada amb la pandèmia. Els països que es van veure més afectats per atacs vinculats a la pandèmia van ser Nigèria (11 atacs) i

22. UNHCR, *Global Trends Forced Displacement 2020*, UNHCR, Ginebra, 2021.

23. UNHCR, *Ethiopia Situation (Tigray Region) 1-15 August 2021*, 15 d'agost de 2021.

24. IDMC, *Somalia: Country Information – Factsheet*, 31 de desembre de 2020.

25. Amnesty International, *My heart is in pain: Older people's experience of conflict, displacement, and detention in Northeast Nigeria*, AI, 2020.

26. Amnesty International, *Mozambique: Torture by security forces in gruesome videos must be investigated*, AI, 2020.

27. Vegi's BBC, "Ethiopia's Tigray crisis: 'I lost my hand when a Soldier tried to rape me'", 15 de febrer de 2021; Feleke, Bethlehem; Mackintosh, Eliza; Mezzofiore, Gianluca; Polglase, Katie; Elbagir, Nima; Arvanitidis, Barbara i Platt, Alex, 'Practically this has been a genocide', CNN, 22 de març de 2021; Kassa, Lucy, "'A Tigrayan womb should never give birth': Rape in Tigray", Al Jazeera, 21 d'abril de 2021.

28. Amnesty International, "Ethiopia: 'I don't know if they realized I was a person': Rape and sexual violence in the conflict in Tigray, Ethiopia", AI, 11 d'agost de 2021.

RDC (nou atacs). A més, a nou països africans, dels quals sis afectats per una situació de crisi sociopolítica (Costa d'Ivori, Guinea, Malawi, Senegal, Tunísia i Zimbabwe), tots els atacs contra personal sanitari van estar vinculats a la pandèmia de la COVID-19. El primer any de la pandèmia, entre febrer de 2020 i febrer de 2021, nou escenaris de conflictivitat armada (Burkina Faso, Líbia, Mali, Nigèria, RCA, RDC, Somàlia, Sudan i Sudan del Sud) van patir 78 atacs contra infraestructures sanitàries, 26 atacs van impactar en vehicles de transport sanitari, i 53 atacs van tenir com a objectiu subministraments mèdics. La creixent violència a Líbia la primavera del 2020 va afectar nombroses instal·lacions sanitàries i 400 llits d'hospital, i a la regió etíop de Tigré només el 13% de les instal·lacions sanitàries van estar funcionant amb normalitat després de l'inici del conflicte a la regió a finals del 2020.

Conclusions

Tal com hem assenyalat, encara que el continent africà no es va veure tan afectat per la pandèmia com molts inicialment temien, la pandèmia ha tingut conseqüències molt greus en termes econòmics, polítics i socials, i va emergir en un context de fragilitat i inestabilitat prèvia vinculat a la situació de conflictivitat que s'ha agreujat els darrers anys, contribuint a aprofundir els desafiaments de seguretat existents. Àfrica Subsahariana liderava, l'octubre del 2021, el rànquing mundial amb

un nombre més gran de persones no vacunades, amb 1.108 milions d'un total estimat de 1.122 milions de persones el 2021. A més, en els últims anys s'ha produït un progressiu increment de les respostes per part de la comunitat internacional des d'una òptica securitària, cosa que ha contribuït a agreujar la situació de violència en diversos contextos de l'Àfrica Occidental i la Banya d'Àfrica. Segons la Mo Ibrahim Foundation i l'Escola de Cultura de Pau, el continent africà va ser el principal a nivell mundial on es va agreujar de forma pràcticament generalitzada la situació de violència i conflictivitat armada entre els anys 2019 i 2020, i els conflictes armats van continuar provocant múltiples impactes als territoris en què transcorrien, greus vulneracions dels DDHH a la població civil i del DIH.

La Mo Ibrahim Foundation, al seu informe de juny de 2021,²⁹ va proporcionar una imatge molt més completa i complexa de l'impacte de la pandèmia a l'Àfrica, no només des de l'àmbit de la pau i la seguretat, i va destacar les debilitats estructurals en els seus sistemes econòmics i de salut. També revelava com la COVID-19 ha aprofundit els desafiaments de desenvolupament i seguretat existents, i com ha estat exacerbant una crisi de desocupació juvenil preexistent. Tot i això, tota crisi pot portar associada una oportunitat de canvi. Segons l'informe, s'ha produït una resposta ferma i unificada del continent a aquesta crisi i oportunitats perquè el lideratge africà creï un canvi durador per a les properes generacions.

29. Mo Ibrahim Foundation, 2021, op.cit.

Aquesta publicació està subjecta a una llicència de Creative Commons. Es permet la reproducció total o parcial, la distribució i la comunicació pública de l'obra, sempre que no sigui amb finalitats comercials, i sempre que es reconegui l'autoria de l'obra original. No es permet la creació d'obres derivades.

El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva de l'Escola de Cultura de Pau i no reflecteix l'opinió de l'ACCD ni de la Generalitat de Catalunya.

Escola de Cultura de Pau
 Parc de Recerca, Edifici MRA,
 Universitat Autònoma de Barcelona
 08193 Bellaterra (Espanya)
 +34 93 586 88 42
 pr.conflictes.escolapau@uab.cat
 escolapau.uab.cat

Amb el suport:

**Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament**

**Generalitat
de Catalunya**

@escolapau
 EscolaPau